

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

יתרו (תשכ"ז)

כ"א - ר'
אבני - לא יהיה לך

בדבור הראשון מבין עשרת הדברות עסקנו בגליון יתרו תשי"א. כל הגליון ההוא היה מוקדש לשאלה הידועה, היש לחשוב את פ' ב' של פרקנו לדבור מבין הדברות, או שמא אינו אלא הקדמה לעשרת הדברות. שהרי אין בדבור זה לא מצות עשה ולא מצות לא תעשה וכל כולו אינו אלא הודעת המצוה לשומעיו. והבאנו שם דעות שונות החל מחז"ל ועד למלבי"ם.

הפעם עמדו לפנינו שאלות שונות

לשאלה ב אשר המעיטו פרשנינו לעסוק בה נביא בזה את דברי ר' אגרהם בן הרמב"ם:

ולאבי אבא ז"ל הדבור המיוחד למשה נאמר בו "וידבר ה' אל משה לאמור" והמשותף למשה ולאהרן נאמר בו "וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמור", והדברים האלה להיותם כוללים למשה ולאהרן ולישראל כולם אמר בהם "וידבר אלוקים" והטעם, שהדיבור למשה ולישראל שומעים וכמו שאמרנו, שהדיבור שנשתתפו בו משה ואהרן לא הגיע למשה ואהרן בדרך אחד אלא למשה "פה אל פה" (במ' י"ב) ולאהרן ע"י אמצעי כך דבור זה, אע"פ שבעצם היה אחד, היו שונות בו השגות העם השומעים.

שאלה ג אינה קלה כלל. ויש בה כדי להעמידנו על כך, שהפסוקים השגורים ביותר בפנינו לא רק שמשמעותם הפסוקה לפעמים רבות אינה ברורה לנו, אלא אפילו המבנה החיצוני תחבירי של הפסוק לא ברור לנו. (דוגמא נוספת לכך: הפ' שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, שאף פה קיימות שתי אפשרויות תחביריות. וע' גליון ואחחנן תש"ג).

השאלה העיקרית בגליוננו השנה היא שאלה ד. השאלה עתיקה וידועה ונתפרסמה ביותר ע"י דברי ר' יהודה הלוי בכוזרי. ומפני שטועים רבים בהבנת דבריו וחושבים שדבריו מסכימים עם דברי הראב"ע (שאלה ד) נביא בזה את דברי פרוש' הינמן מתוך מאמרו "הלך הרעיונות של ספר הכוזרי" * הנוגעים לעניננו - כמובן בקצורים והשמטות:

קושיא זו (= מדוע "אשר הוצאתי ולא אשר ברא שמים וארץ?") מדגישה בדרמתיות רבה את עיקר מגמתו... אצל ר' יהודה הלוי (בנגוד לרס"ג ומפלוסופים הדתיים שלאחריו) אין מושג חרוש העולם ובכלל שאלת יחסו של אלוקים לקוסמוס אין תופסים אצלו את המקום הראשון... לעומת זה עקרונית אצלו התגלית האלוקים בהיסטוריה.

ואחרי שמביא את תכן משל המלך ההודי והמכתבים שהגיעו ממנו (מאמר א' י"מ-כ"א) ממשיך הינמן:

הפילוסופים לרבות הסביגורים המדעיים של האתונות המעשיות הולכים בדרך הראשונה: מקישים מן העולם על בוראיו, אין פלא איפוא שתורותיהם סתומות... (כוזרי א' י"ג) לא כן הדת לפי תפישתו של ר' יהודה הלוי. היא מכירה את אלוקים מתוך הופעתו ותגליתו... מכאן מתברר למה אין התורה מכנה אותו בשם "הבורא". אין משה אומר לפרעה "הבורא שלחני" אלא אלוקי העברים, בדומה לכך פותח אלוקים יבראו בעשרת הדברות... בכל זאת יש להזהיר מפני אי הבנה חמורה העלולה להתגבב לתוך השתלשלות הרעיונות עד כה. אפשר לחשוב, אפשר להשווה שיחידון תפישתו של החבר היא בזאת, שדרכו לאלוקים בטוחה, מובילה למישרין, ואלו הפלוסוף אמנם בעקיפין מסוגל גם הוא להגיע לאותה מטרה של המאמין. אין זו דעתו של הלוי כלל וכלל. דעתו היא, שהמושג המלא של הדבר האלוקי מתחמק התחמקות גמורה מתפישת השכל, ורק מתוך ההתגלות ומתוך ההסטוריה אפשר להגיע אליהן. הכרה זו דוקא שבחיי האמונה בא לידי גלוי משהו אשר לעולם לא יתפס ע"י התבונה עצמה, ורק בדיעבד, - לאחר שאותו דבר גונב אל שדה הידיעה מתוך ההופעות ההסטוריות, יוכל למצוא את בטויו בלשון המושגים - דוקא הכרה זו משהו למפעלו של הלוי את גדולתו, העולה על המחשבה המסופצת של ימי הביניים... לעומת זה, אם נרצה להבינו, שעיקר כונתו הוא להעלות את הראיה ההסטורית בבסוס האמונה באלוקים במקום ההוכחה ההגיונית - נתעלם מהטוב והמובחר שבדעותיו.

ואחרי הביאו את דברי הראב"ע שהבאנו בגליון בתמציתם:

אין דברי הראב"ע "אותו הדבר בערך" שאומר ר' יהודה הלוי אלא בדיוק הפוכו של זה. בשבילו האמונה בבורא היא זו הנסמכה בדרגה (= בנגוד לראב"ע) מזו של האמונה באלוקים עושה הנפלאות, שהיא היא הגבחה. אם השכלתנות נוספה לראות באמונה את התחליף לפילוסופיה בשביל ההדיוטות, מלמדנו הלוי שהמספיסיקה היא כעין תחליף לדת בשביל אלה שעל פי מזגם ומוצאם אינם מסוגלים לאמונה.

יושם לב לדברי אברבנאל, אשר בקריאה שטחית יראה כאלו בכלל אינו עוסק בשאלתנו, הפותח את השאלה כך, שבעצם כל הצגתה אינה נכונה אחר שיש בפסוק זה גם בורא העולם וגם המוציא מספרים. בדרך זו - בפרוס רב הולך גם בנו יעקב בפרושו אשר בכ"י.

נחמה ליבוביץ

* סיני "מוסד הרב קוק" כרך תשיעי סיון תשי"א ע' קכ"ה.